

“TOG SRETNOG DANA...” –
UZ 440. OBLJETNICU LEPANTSKE BITKE

Dr. sc. Krešimir Kužić
Zagreb, HR

UDK: 623.82 (497.5) “1571”
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 30. XII. 2010.

Autor se u prvom dijelu radu osvrnuo na djela domaćih suvremenika s temom Lepantske bitke. U drugom dijelu prikazan je razlog okupljanja flote Svete lige, njena taktika i stanje pojedinih eskadri prije polaska iz Messine. Nakon toga je rekonstruiran učinak pojedinih galija iz hrvatskih krajeva, zbivanja tijekom bitke, a revidirane su i zasluge glavnih zapovjednika. Na kraju je dan ispravak i dopuna oznaka, tzv. imena, pod kojima su se borile galije iz hrvatskih gradova.

Ključne riječi: *vojna povijest, Lepantska bitka, Sveta liga, galije iz hrvatskih gradova, 1571.*

UVOD

Mali trogirski, dalmatinski, hrvatski, europski i kršćanski plemić Alviz Cipiko “tog sretnog dana” predvodio je svoje vojnike i galijote. Nije taj dan bio sretan samo za njega, jer je preživio klaonicu, nego i za sredozemnu Europu, jer se izvukla iz smrtonosnog pomorskog stiska Osmanlija. Do tog vremena ona je njima već više od dva stoljeća *Dar al-Harb*,¹ a Arapima, odnosno ukupnom islamu, to je manje-više već devet stoljeća. Cipikov sugrađanin Pavao Andreis s pravom je nazvao Osmanlije “žderačima carstava”.²

Zanimanje svih kršćana Europe, ne samo onih uz pomorska bojišta Sredozemlja, za stanje tijekom Ciparskog rata bilo je golemo. Unatoč lošoj reputaciji Mletačke Republike, koju je već odavno bio glas stavljanja poslovnog interesa ispred obveze pridržavanja dogovora, pa čak i perfidnijih metoda pri ostvarivanju vlastitog interesa, ipak je smatrana dijelom kršćanskog svijeta i opravdanim subjektom solidariziranja.

¹ Doslovno: kuća, tj. zemlja rata.

² Pavao ANDREIS, *Povijest grada Trogira*, I, Split, 1977., 184.

Nakon što se glas o pobjedi munjevito proširio od Lisabona do Moskve, te od Dubrovnika do Škotske, slijedili su mnogobrojni tiskani prikazi bitke, glorifikatorski opisi vojskovođa, molitve zahvalnice, itd. Talijani i Španjolci ostavili su mnoštvo svjedočanstava o duhu sreće koji je zavladao, slijede ih ukorak Nijemci, a onda i drugi.³

Iz pera suvremenih hrvatskih literata izišlo je vrlo malo djela s temom Lepantske bitke.⁴ Od onih manje poznatih, Cresanin Antonio Adrario (~1530. – 1592.), koji je djelovao u Mlecima, napisao je dva soneta – *Or pur mercé di Dio* i *Cantate meco omai* – te jednu *canzonu* s temom Lepanta.⁵ Jedna pjesma, koju je u zadnjoj godini svog burnog života Frane Trankvil Andreis (1490. – 1571.) posvetio Alvizu Cipiku, napisana je prije bitke, a posmrtnica Marina Statilića, spjevana povodom Cipikovog preminuća, uopće ne spominje Lepant.⁶

Na žalost, niti jedan zapovjednik ili drugi sudionik bitke iz hrvatskih krajeva nije ostavio opširniji zapis o svojem doprinosu. Dražićeva hrabrost ostala je zabilježena u nekoliko riječi molbe upućene Zadranima, a nju posvjedočuje u svom izvješću i sindik A. Giustinian.⁷ Za razliku od svog pradjeda Koriolana, proslavljenog po memoarskom djelu “O Azijskom ratu”, Cipiko šuti. Sva sreća što mu je Republika ostala dužna, pa je bio prisiljen obrazložiti jednu zamolbu opisujući svoj doprinos pobjedi kod Lepanta. No, i to je sve stalo u par redaka.⁸

Aleksandar Gazarović je prenio uspomenu Marina Hektorovića o zbivanjima na Hvaru 1571., a u sklopu toga je i opis Balčićevog djelovanja u bitci.⁹ Kad se uzmu u

3 Joseph von HAMMER, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, X, Pest, 1835., 125 – 138; Ernesto MASI, “I cento poeti della vittoria di Lepanto”, *Nuovi studi e ritratti I*, Bologna, 1894., 258 – 273.

4 Jakša RAVLIĆ, “Bitka kod Lepanta u starijoj hrvatskoj književnosti”, *Lepantska bitka – udio hrvatskih pomoraca u Lepantskoj bitki 1571. godine*, Zadar, 1974., 229 – 234.

5 J. HAMMER, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 134.

6 Giuseppe PRAGA, “Poesie di Pascasio da Lezze, Tranquillo Andronico e Marino Statilio in onore di patrizi di casa Cippico”, *Archivio storico per la Dalmazia*, XXII/XIV, Roma, 1936., 6, 7; *Hrvatski biografski leksikon* (dalje: HBL), 1, Zagreb, 1983., 119.

7 Grga NOVAK, *Mletačka uputstva i izvještaji*, IV, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, 47, Zagreb, 1964., 161, 185; Eduard PERIČIĆ, “Prinos pomoraca iz Kopra, Cresa, Krka i Raba na svojim galijama u Lepantskoj bitki”, *Lepantska bitka – udio hrvatskih pomoraca u Lepantskoj bitki 1571. godine*, Zadar, 1974., 93 – 97.

8 Vjeko OMAŠIĆ, “Sudjelovanje Trogirana i Splićana u bitki kod Lepanta 1571. god.”, *Lepantska bitka – udio hrvatskih pomoraca u Lepantskoj bitki 1571. godine*, Zadar, 1974., 141.

9 Maja NOVAK-SAMBRILLO, “Hvarska galija u Lepantskoj bitki”, *Lepantska bitka – udio hrvatskih pomoraca u Lepantskoj bitki 1571. godine*, Zadar, 1974., 161, 162; Grga NOVAK, “Aleksandar

obzir i druge vrste zapisa, brojka nije mnogo veća. Govoreći o svom ocu, isusovac i jezikoslovac Bartul Kašić je spomenuo kako su “... o tome kod Ehinada i Naupakta mnogi pisali. U mletačkom brodovlju bio je Ivan Petar Kašić, Dalmatinac, Krčanin,¹⁰ koji se s pobjednicima vratio kući živ i zdrav, i s plijenom od Turaka.”¹¹

Čak i kod hrvatskih ljetopisaca nedostaje broja i širine pa se samo tu i tamo naiđe na poneki šturi podatak o pomorskom boju kod Lepanta. Antun Vramec (1538. – 1587.) spominje kako “... pobiše i razbiše Turke i armadu Tursku na morje Papa Pius, Filip kral španiolski...”¹² Vincenc Frlanić, međutim, ističe “... ČFNA Oktebra na dan sedmi ta dan beše pobiena armada carova na moru, beše jeneral Zvan od Avštrie.”¹³ Od inače ‘maštovitog’ povjesničara Mavra Orbinija (sredina 16. st. – 1610.) potječe nekoliko redaka posvećenih junaštvu Jeronima Bizantija.¹⁴ Od ozbiljnih autora prednjači Pavao Andreis (1610. – 1686.), koji je u nizu suprakomita iz svog grada dostojno mjesto dao i Alvizu Cipiku.¹⁵

Za Hrvate je posebno zanimljivo iznošenje razloga za sukob Turaka i Mlečana oko Cipra, kao i opis bitke kod Lepanta koje nam donosi Bošnjak Ibrahim Alajbegović Pečevija (1574. – 1650.) – predstavnik poraženih.¹⁶

Od radova likovnih umjetnika u Hrvatskoj se nalaze slike mletačkih slikara Baldassara D’Anne, Andree Vicentina i drugih, a među njima ističu se oltarske pale u Osoru, Krku, Rabu, Jelsi i Starom Gradu.¹⁷

Izgleda kako su dva Šibenčanina, Martin Kolunić Rota (1520. – 1583.) i Natal Bonifacij (1538. – 1592.), dali jedini doprinos s hrvatskih prostora obilježavanju

Gazzari (Gazarović), povijesni događaji Hvara složeni u tri knjige”, *Starine JAZU*, 57, Zagreb, 1978., 51, 72.

¹⁰ Kašić Pag naziva Starim Krkom.

¹¹ Miroslav VANINO, *Autobiografija Bartola Kašića*, Zagreb, 1940., 15.

¹² Vjekoslav KLAIĆ, *Antonii Vramecz: Kronika*, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, 31, Zagreb, 1908., 63.

¹³ Dražen VLAHOV, “Jakov Vočić i Boljunska kronika”, *Zbornik općine Lupoglav*, 4, Pazin, 2003., 115, 116. ČFNA je glagoljski slovni način pisanja godine 1571.

¹⁴ Mavro ORBINI, *Kraljevstvo Slavena*, prev. Snježana Husić, Zagreb, 1999., 371.

¹⁵ P. ANDREIS, *Povijest grada Trogira*, 232, 233.

¹⁶ Ibrahim ALAJBEGOVIĆ PEČEVIJA, *Historija 1520. – 1576.*, (original: Tarih-i Pečevi, prev. Fehim Nametak), Sarajevo, 2000., 397 – 401, 404 – 407.

¹⁷ Ivana PRIJATELJ PAVIČIĆ, “O autorima dviju slika posvećenih pobjedi kod Lepanta”, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 17/2, Zagreb, 1993., 50 – 56; Igor ŽIC, *Crkveno slikarstvo na otoku Krku: od 1300. do 1800. godine*, Rijeka, 2006., 129, 130.

pobjede kod Lepanta putem likovnoga djela. Niz od deset Rotinih sačuvanih bakropisa i bakroreza nastao je 1571. i 1572. godine. Od njih valja istaknuti dva prikaza – onaj početka bitke te onaj sukoba na desnom krilu. Bonifacij je također napravio jedan bakropis s prizorom bitke.¹⁸

1. MLETAČKA MORNARICA

Mletačka Republika je svoju višestoljetnu političku i gospodarsku moć temeljila na velikoj ratnoj mornarici, gotovo isključivo sastavljenoj od galija i opremljenoj najsuvremenijim naoružanjem te pod zapovjedništvom iskusnih pomoraca. Prema veličinama, a one su dalje uvjetovale njihove maritimne i bojne značajke, galije su se dijelile na: galije *sotile*, galije *grosse* ili *bastarde* i fuste ili galijice. Klasična ratna galija bila je *sotile* ili brzoplovka. Njena dužina je bila od 46 do 52 m, širina oko 7 m, a gaz oko 2 m. Imala je dva jarbola, od kojih je prednji bio niži, a vesla su joj bila duga oko 12 m.¹⁹ Osim ove podjele postojale su razlike između galije *ponentine* i galije *levantine*, i to u čvrstoći građe. *Ponentine* – od Španjolske do Kalabrije – bile su čvršće, ali sporije, a *levantine* – od Venecije do Levanta – bile su krhkije, ali brže.²⁰

Glede čuvanja i rasporeda galija, u mirnodopskim uvjetima dvije trećine galija stajale su u raspremi, i to isključivo u mletačkom Arsenalu, a od 15. stoljeća ostatak je bio po eskadrama u Jadranu, Krfu i Kreti, te manji broj po daljim uporištima. Kompleks Arsenala je bio golem i u njemu se u nekim vremenima čuvalo više od stotinu trupova galija.²¹ Kad je prijetio napad nekog neprijatelja ili kad je trebalo zastrašiti protivnika, mletačke vlasti su davale nalog da se određeni broj galija opremi, tj. da im se postave jarboli, jedra, snast te vesla i da se pošalju na popunu posadom. Takve galije, samo s mornarima, slane su onda iz Mletaka u pojedine

¹⁸ Milan PELC, “Lepantska bitka i pomorski ratovi s Turcima 1571./1572. na grafikama Martina Rote Kolunića”, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 33 – *Prijatelj zbornik*, II, Split, 1992., 97 – 105.

¹⁹ *Pomorska enciklopedija*, 2, Zagreb, 1975., 507, 508.; Benedikt KOTRULJEVIĆ, *De navigatione / O plovidbi*, prev. Damir Salopek, Zagreb, 2005., 103.

²⁰ Već stotinjak godine prije Levanta Kotruljević više hvali Katalonce i njihove galije. Vidi: B. KOTRULJEVIĆ, *De navigatione / O plovidbi*, 105.

²¹ Ruthy GERTWAGEN, “The Contribution of Venice’s Colonies to Its Naval Warfare in the Eastern Mediterranean in the Fifteenth Century”, *Mediterraneo in armi (sec. XV-XVIII)*, I, a cura di R. Cancila, *Quaderna di Mediterranea*, 4, Palermo, 2007., 147 – 153; Luciano PEZZOLO, “Stato, guerra e finanza nella Repubblica di Venezia fra medioevo e prima eta moderna”, *Mediterraneo in armi (sec. XV-XVIII)*, II, a cura di R. Cancila, *Quaderna di Mediterranea*, 4, Palermo, 2007., 77.

hrvatske gradove na Jadranu. Tek tamo se provodilo biranje i određivanje veslača, kojih je bilo oko 145 – 160 na brzoplovki, a na *capitanama* i *fanalima* oko 260.

Dakle, potpuno je krivo shvaćanje, koje se ponegdje nađe, kako su galije pripadale nekom našem gradu. Sve do i jedna ratna galija pripadala je Mletačkoj Republici, no kad su spominjane u službenim izvješćima, one iz Venecije uobičajeno su nazivane po imenima zapovjednika plemića, npr.: *galea Baffa*, *galea Pasqualiga*, a one iz hrvatskih ili grčkih gradova po tim gradovima, npr.: *galea zaratina*, *galea lesignana*, *galea corfiota*, itd. Od ove prakse odstupalo se u nekim izvješćima o Lepantskoj bitci, i to zbog toga jer je s nekog otoka *oltremare* bilo više galija, pa je i njih valjalo nazvati po plemićima, kako bi ih se razlikovalo.²² Zbog istih razloga valja odbaciti bilo kakvo nazivanje po višim teritorijalnim cjelinama, kao npr. Dalmaciji, Jonskim otocima i sl.²³

1.1. GALIJE S POSADAMA IZ HRVATSKIH GRADOVA U LEPANTSKOJ BITCI

Sultana Sulejmana II. naslijedio je nesposobni sin Selim II. (1566. – 1574.), okružen ratobornim vezirima i pašama. U njegovo vrijeme snaga osmanske mornarice dosegla je vrhunac i pojedinačno joj nitko na kršćanskoj strani nije bio dorastao. U takvom odnosu snaga Turci su 1570. godine odlučili zauzeti mletački Cipar. To je na kršćanskom zapadu potaklo sklapanje druge Svete lige, kojoj je idejni začetnik bio papa Pio V., a glavni doprinos u brodovima dali su Mletačka Republika i Španjolska te, mnogo manje, Savoja, Malteški vitezovi i drugi. U broju angažiranih vojnika prednjačili su španjolski plaćenici. U novčanom pokrivanju ukupnih ratnih troškova Španjolska je dala polovinu svote, Mleci trećinu, a Papa šestinu.²⁴ Za vrhovnog zapovjednika flote imenovan je don Juan od Austrije (1547. – 1578.) s posebno istaknutom titulom *capitan General del mar mediterraneo y Adriatico*. Don Juan je bio izvanbračni sin cara Karla V. i građanke Barbare Blomberg, a po ocu je bio polubrat španjolskog kralja Filipa II.²⁵

²² *Lettera del clarissimo proveditor Quirini*, Venezia, 1571. (?), bez oznake stranica.

²³ Lujo VOJNOVIĆ, "Dalmacija u pomorskom boju kod Lepanta 7. X. 1571.", *Narodna starina*, 11, Zagreb, 1925., 312.

²⁴ Girolamo CATENA, *Vita del gloriosissimo papa Pio Quinto*, Roma, 1586., 160 – 167. O troškovima mornarice vidi: L. PEZZOLO, "Stato, guerra e finanza", 92 – 95.

²⁵ Wilhelm HAVEMANN, *Das Leben des Don Juan d'Austria*, Gotha, 1865., 1 – 3; *Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana*, XXVIII, Madrid, 1990., 3009 – 3010.

Galije popunjene u hrvatskim gradovima nisu bile raspoređene u isto vrijeme. Neke je mletačka vlada poslala još uoči napada Osmanlija na Maltu 1565. god., a ostale su mobilizirane sukcesivno, kako se kriza zaoštravala do početka Ciparskog rata.

Za krčku galiju sa suprakomitom Ludovikom Čikutom znamo da je krajem 1569. bila angažirana u sastavu eskadre providura Jacoma Celsija.²⁶ Ivan Dominis je na rapskoj galiji plovio već od 1565. godine,²⁷ a Cresani sa zapovjednikom Kolanom Dražićem također su 1569. bili uključeni u Celsijevu eskadru. Zadrane je od travnja 1571. predvodio Petar Grisogono Brtolačić, a osim njenih galijota, u mletačku eskadru je ukrcano još oko 2000 osoba kao veslači.²⁸ Šibenčanima je do 1570. zapovijedao Petar Mihetić, no sljedeće godine je suprakomit postao Kristofor Lučić. Osim za te galije, Šibenčani su dali i 69 galijota za Nicolu da Canala.²⁹ Trogiru je 1568. dodijeljena galija, a njen je prvotno određen suprakomit, Kristofor Cipiko, umro sredinom 1569. tijekom postupka određivanja 156 galijota. Naslijedio ga je na dužnosti njegov brat Alviz (oko 1532. – oko 1584.). Split i njegova sela dali su 52 veslača za galiju providura Celsija, dok su za drugog providura Antonija da Canala morali odrediti 24 galijota.³⁰ Nakon dovršene popune, trogirski galija je u ožujku 1570. godine dobila zapovijed da otplovi do Hvara, gdje se priključila eskadri vrhovnog zapovjednika Girolama Zanea. Tu je već bio spreman Ivan Balčić i njegovi Hvarani. Providur je odatle produžio do ulaza u Boku, zadržavajući se toliko da mu se pridruže Kotorani sa suprakomitom Jeronimom Bizantijem. Samo iz Župe kod Tivta bilo je podignuto oko 200 galijota, a među njima je veći dio bio za njegovu veslaricu.³¹ Galije su odatle nastavile prema Jonskom moru, odnosno strateški

²⁶ HBL, 2, Zagreb, 1989., 663; Giovanni P. CONTARINI, *Historia delle cose successe dal principio della guerra mossa da Selim Ottomano a Veneziani*, Venezia, 1572., 3v.

²⁷ HBL, 3, Zagreb, 1993., 490; G. NOVAK, *Mletačka uputstva i izvještaji*, IV, 75.

²⁸ Ante USMIANI, “Sudbina zadarske galije predviđene za bitku kod Lepanta”, *Lepantska bitka – udio hrvatskih pomoraca u Lepantskoj bitki 1571. godine*, Zadar, 1974., 112, 113. Iz Venecije je u travnju 1571. u pravcu Krfa isplovila eskadra od 14 galija i vjerojatno se njima pridružio i Grisogono. Vidi: G. P. CONTARINI, *Historia delle cose successe*, 23v. Budući da je ova galija stradala prije okupljanja u Messini, o njoj u ovom radu više ne će biti govora.

²⁹ Frane DUJMOVIĆ, “Šibenčani i njihova galija u Lepantskoj bitki”, *Lepantska bitka – udio hrvatskih pomoraca u Lepantskoj bitki 1571. godine*, Zadar, 1974., 123.

³⁰ HBL, 2, Zagreb, 1989., 674, 676; V. OMAŠIĆ, “Sudjelovanje Trogirana i Splitsana”, 138, 139, 142, 147 – 149.

³¹ HBL, 1, Zagreb, 1983., 791; G. NOVAK, *Mletačka uputstva i izvještaji*, IV, 94. Sve te plemićke obitelji spominje G. B. Giustinian. Vidi: Šime LJUBIĆ, *Commissiones et relationes Venetae*, II., *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, 8, Zagreb, 1877., 262 (Čikuta), 270

najvažnijem mletačkom uporištu – Krfu, a nakon predaha, prema Sudi na Kreti. Već na Krfu je galijote zahvatila neka smrtonosna zaraza i mnogi su pomrli, a drugi više nisu bili sposobni za veslanje. Krajem kolovoza mletačka eskadra se na Kreti sastala sa španjolskim i papinskim brodovljem te su otplovili prema Cipru. Međutim, za spas otoka bilo je prekasno, a neuspjehu je najviše doprinio Zane, iako ni G. A. Doria nije slijedio dobivene naputke i zapovijedi.³²

Umjesto Zanea, za novog vrhovnog zapovjednika mletačke flote Vlada je u veljači 1571. godine imenovala iskusnog pomorca Sebastiana Veniera (1496. – 1578.).³³ U međuvremenu se u oluji na kretske obale nasukalo 11 mletačkih galija, a među njima Čikutina i Bizantijeva, a kako je kotorska propala, on je dobio zamjenski brod.³⁴ Kad je Venier u travnju stigao s Krete na Krf, zatekao je u luci 28 galija *sotile* čije stanje nije bilo zadovoljavajuće. Zbog opasnosti da bude pojedinačno tučen, Venier je isplovio za Messinu, gdje je stigao 23. srpnja. No prije toga dogodio se niz nevolja. Ploveći po oluji uz obale Kalabrije nasukalo se osam galija, a od njih se šest odmah izvuklo, dok su dvije jedva spasili. U pomutnji se jedna galija zapalila te je eksplodirao barut, i sve to blizu *capitane*. Za krivca su neki imenovali Ivana Vranu, mletačkog flotnog *noštroma*. Kao završni vrhunac nesreća, dvije galije su se nasukale kod rta Mortelle na Siciliji.³⁵

U Messinu je krajem kolovoza stigao i don Juan od Austrije (1547. – 1578.) s 42 galije. Preko svog izaslanika papa Pio V. izričito je naglasio don Juanu da će snositi prijekor svijeta ako sa svom snagom, odvažnošću i mudrošću ne prihvati bitku s neprijateljem. Osim toga papa je zabranio bilo kakvo psovanje i ukrcavanje prostitutki, a radi nadzora i provođenja zabrane na svaki brod bili su raspoređeni

(Dražić), 256 (Dominis), (Lučić), 208 (Cipiko), 221 (Balčić), (Bizanti).

³² G. P. CONTARINI, *Historia delle cose successe*, 7v, 8r, 19r-v; P. ANDREIS, *Povijest grada Trogira*, 230, 231; Silvia MAGGIO, *Francesco da Molino patrizio Veneziano del '500 e il suo Compendio*, Tesi di dottorato – Università degli Studi di Trieste, Trieste, 2008., 161., 162.

³³ *Enciclopedia italiana*, XXXV, Roma, 1937., 118.

³⁴ G. P. CONTARINI, *Historia delle cose successe*, 19v, 20r; Slavko MIJUŠKOVIĆ, “Kotorske galije i njihovi zapovjednici”, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, XI, Kotor, 1963., 104, 105.

³⁵ Hieronymo de TORRES Y AGUILERA, *Chronica, y Recopilacion de varios successos de guerra que ha acontescido en Italia y partes de Leuante y Berberia, desde que el Turco Selin rompio con Venecianos y fue sobre la Isla de Chipre año de M.D.LXX. hasta que se perdió la Goleta y fuerte de Tunez en el de M.D.LXXIII.*, Zaragoza, 1579., 46r-v. O Vrani vidi: Lovorka ČORALIĆ – Ivana PRIJATELJ PAVIČIĆ, “Ivan iz Vrane – mletački admiral u Lepantskom boju (1571.)”, *Povijesni prilozi*, 29, Zagreb, 2005., 130., 135.

kapucini, franjevci, dominikanci i isusovci – ovisno o pripadnosti broda.³⁶ Oni su uz to imali zadaću dušebrižništva, kao i davanja moralne potpore. Za vrijeme boravka u Napulju i Messini don Juan se dopisivao s don Garcijom de Toledom,³⁷ od kojeg je dobio mnogo korisnih savjeta. Druga osoba od povjerenja bio mu je napuljski vicekralj, don Álvaro de Bazán (1526. – 1588.), za kojeg je u jednoj zapovijedi napisao da mu mnogo duguje “... *por su valor, práctica y experiencia...*”³⁸ Općenito je don Juan bio otvoren za nečije mišljenje, ali ni za stopu nije odustajao od konačnog cilja – obračuna s Turcima. Jedan od ključnih poteza bilo je ukrcajanje vojnika puškara na brodove. Tako je određeno da se na brodove ukrca 8160 španjolskih vojnika, 5208 Talijana, 4987 Nijemaca te 1876 dragovoljaca, pridošlih većinom iz talijanskih krajeva.³⁹ Ova odluka došla je iz španjolskih krugova jer su oni bili svjesni prednosti koju donosi pješastvo naoružano vatrenim oružjem. Nakon što su početkom rujna stigla oba mletačka providura sa 60 galija, don Juan je obavio inspekciju mletačkih brodova te je ostao zaprepašten njihovim lošim stanjem. Na galijama je nedostajalo naoružanja, mornara, veslača, a najviše vojnika, pa je odmah uputio Venieru prijedlog da izvrši popunu talijanskim i španjolskim vojnicima. Mlečanin se nakon odugovlačenja složio, ali pod isključivim uvjetom da se na njegove galije ne ukrcaju Nijemci.⁴⁰ Kasnije je vrcnulo nekoliko iskara između tih vojnika i posada galija iz hrvatskih gradova.

Iako je bilo prijedloga da se udari na Herceg Novi ili negdje na grčkoj obali, uz don Juanovo nastojanje odlučeno je da se potraži osmanska flota, te su 16. rujna krenule jedna za drugom eskadre sa strogo određenim rasporedom galija. Ploveći uz obalu Kalabrije i Apulije, konačno su stigle 26. rujna u Krf. Odatle se ujedinjena flota polako pomicala prema jugu te je 3. listopada, veslajući cijelu noć, dospjela do otoka

³⁶ G. CATENA, *Vita del gloriosissimo papa*, 189, 191.

³⁷ Garcia Álvarez de Toledo y Osorio (1514. – 1577.), dugogodišnji španjolski pomorski zapovjednik i potkralj Napulja.

³⁸ José FERNANDEZ DE LA PUENTE Y ACEVEDO, *Memoria histórico-crítica del célebre combate naval y victoria de Lepanto*, Madrid, 1853., 19; *Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana*, VII, Madrid, 1990., 1325 – 1327. Bazán je jedan od najvećih španjolskih pomorskih zapovjednika. Sudeći prema jednom njegovom pismu, bio je upoznat sa obranom Sigeta pod Nikolom (Šubićem) Zrinskim 1566. godine.

³⁹ J. FERNANDEZ, *Memoria histórico-crítica*, 31 – 35.

⁴⁰ Alvise SORANZO, *Relazione della battaglia di Lepanto dell'anno MDLXXI di Alvise Soranzo patrizio veneto*, Venezia, 1852., 10; Cayetano ROSELL, *Historia del combate naval de Lepanto*, Madrid, 1853., 80 – 82.

Cefalonije. Baš u tim ključnim trenucima dogodila su se dva incidenta koja su pokazala, s jedne strane, koliko su bile jake napetosti među ljudstvom, a s druge, i oholost vođa. U zadnjoj smotri bojeve spremnosti Doria je morao pregledati mletačke galije na svom krilu, no neki mu zapovjednici to nisu dopustili, iskazujući staru mržnju između Mletaka i Genove.⁴¹ U drugom, težem slučaju, jedan talijanski časnik, ukrčan na galiji suprakomita Calergija, nije priznavao njegovu nadređenost, a onda je između više osoba ranio i Ivana Vranu kojeg je Venier poslao da smiri buntovnika. Na to je Venier dao uhititi prijestupnika i konačno ga objesiti na lantinu, što je izazvalo bijes don Juana, budući da nije bio konzultiran. No nakon dugog noćnog savjetovanja, i uz Barbarigovo svesrdno nastojanje, incident je potisnut u pozadinu.⁴² Od Cefalonije je flota 6. listopada došla do grčkog otočja Curzolari (Ehinades), a nakon što je njegov glavni navigator, Peraštanin Petar Stjepković-Marković locirao osmansku flotu, don Juan od Austrije odlučio je krenuti u odlučni boj.⁴³ Od niza njegovih promišljenih zapovijedi valja spomenuti onu o strogoj zabrani rasipničkoga pucanja iz topova i drugoga vatrenoga oružja. No svakako je najdalekosežnija bila odluka o fragmentaciji državnih eskadri te raspoređivanju galiija u miješane skupine. Kao prvo, time je spriječeno eventualno sebično ponašanje državnih zapovjednika, koji bi možda došli u napast da usred predstojeće bitke povuku svoj kontingent ukoliko nastupe teškoće. Drugo, zbog konstrukcijskih razlika i iz toga proizišle otpornosti, raznoliki sastav je bio otporniji na proboj protivnikovih brodova. Tako presložena flota Svete lige trebala se rasporediti u obliku polumjeseca između čijih bi krakova plovilo 6 velikih galiijaca (*galeazza*), po dva ispred svake eskadre. Bojni raspored, oznake i zapovjedništvo određeno je na sljedeći način: lijevo krilo sa zastavama žute boje – Mlečanin Agostin Barbarigo s dva providura; sredina s modrim zastavama – vrhovni zapovjednik, don Juan od Austrije, a na njegovom lijevom boku mletački zapovjednik, Sebastian Venier i do njegovog lijevog boka đenovski zapovjednik Ettore Spinola. Na desnom boku *reale* plovio je papinski zapovjednik Marcantonio Colonna (1535. – 1584.) – ujedno don Juanov zamjenik,⁴⁴ do njega savojski zapovjednik Andrea Provana di Leyni, a leđa je

⁴¹ Bartolomeo SERENO, *Commentari della guerra di Cipro*, Monte Cassino, 1845., 165.

⁴² A. SORANZO, *Relazione della battaglia*, 19, 20; Girolamo DIEDO, *La battaglia di Lepanto descritta da Gerolamo Diedo*, Milano, 1863., 8, 9; G. NOVAK, *Mletačka uputstva i izvještaji*, IV, 70., 71.

⁴³ G. DIEDO, *La battaglia di Lepanto*, 19; Vinko FORETIĆ, “Udio naših ljudi u stranim mornaricama i općim pomorskim zbivanjima kroz stoljeća”, *Pomorski zbornik*, 1, Zagreb, 1962., 294.

⁴⁴ *Dizionario biografico degli Italiani* (dalje: DBI), 27, Roma, 1982., 371, 374, 375.

pokrivao Diego de Mendoza. Zapovjedništvo nad desnim krilom flote, označenim zastavama zelene boje, dobio je Đenovljanin Gian Andrea Doria (1540. – 1606.),⁴⁵ a tamo je raspoređen i Španjolac, sicilijanski zapovjednik, Juan de Cardona. Pričuvom je zapovijedao Španjolac, napuljski zapovjednik, Álvaro de Bazán, markiz od Santa Cruza, čije su galije nosile bijelu zastavu. Ispred lijevog krila bila su određena dva galijaca, kojima su zapovijedali Ambrogio Bragadin i Antonio Bragadin; ispred središta Jacopo Guoro i Francesco Duodo, a ispred desnog krila Andrea da Pesaro i Pietro Pisani – sve Mlečani.⁴⁶ Posljednje izraze malodušnosti među nekim zapovjednicima don Juan je presjekao riječima: “*Gospodo, nema više vremena za vijećanje, nego za borbu!*”⁴⁷

Ukupno je u kršćanskoj floti bilo 209 galija, 6 galijaca i 28 transportnih brodova. Prema Diedu, od toga je eskadra Mletačke Republike brojala 108 galija, eskadra Kraljevstva Španjolske 86 galija, papinska eskadra 12 galija, eskadra Reda sv. Ivana (Malta) 6 galija i eskadra Savoje 3 galije.⁴⁸ Prema Molinu, Mlečani su dali 110 galija, Španjolci 81, a Papa 12.⁴⁹ Na njima je bilo oko 13 000 mornara, 43 500 galijota, te oko 28 000 vojnika. Na suprotnoj, osmanlijskoj strani nalazila se 221 galija, 38 galijaca i 18 fusti s 13 000 mornara, 41 000 galijota i 34 000 ukrcanih vojnika, pretežno janjičara.⁵⁰

Neposredno prije sraza don Juan se, uz pratnju Luisa de Cordobe i tajnika Juana de Sota, ukrcao u jednu fregatu te prošao sve galije bodreći zapovjednike, vojnike, mornare i galijote, a oni su na to uzvikivali: “*Pobjeda! Pobjeda!*” Tom prigodom Venier se s njime (prividno) izmirio.⁵¹ Onda se don Juan vratio na svoju *realu* i dao podići službenu grimiznu zastavu s likom raspetog Krista. Tada je kleknuo i izgovorio molitvu Bogu za zaštitu mornara, galija i flote te konačnu pobjedu kršćana.⁵²

⁴⁵ DBI, 41, Roma, 1992., 361, 366, 367.

⁴⁶ G. P. CONTARINI, *Historia delle cose successe*, 37r, 38r-v, 39r-v; C. ROSELL, *Historia del combate naval*, 195 – 200; Ivo ŠIŠEVIĆ, “Tok Lepantske bitke 1571. godine (Uz 400-godišnjicu bitke)”, *Lepantska bitka – udio hrvatskih pomoraca u Lepantskoj bitki 1571. godine*, Zadar, 1974., 42, 43.

⁴⁷ A. SORANZO, *Relazione della battaglia*, 10; C. ROSELL, *Historia del combate naval*, 95.

⁴⁸ G. DIEDO, *La battaglia di Lepanto*, 5.

⁴⁹ S. MAGGIO, *Francesco da Molino*, 167.

⁵⁰ Postoje nebitna odstupanja od ovih brojki kod drugih autora, a uzrok im je neubranje manjih sastava, kao malteškog i savojskog, te previđanje gubitaka tijekom pripremnog razdoblja.

⁵¹ A. SORANZO, *Relazione della battaglia*, 25; G. DIEDO, *La battaglia di Lepanto*, 20, 21; C. ROSELL, *Historia del combate naval*, 95, 96.

⁵² *Coleccion de documentos inéditos para la historia de España* (dalje: CDIHE), III, Madrid, 1843., 264.

Flote Svete lige i Osmanlija krenule su jedna prema drugoj. Topovsku paljbu prvi su otvorili lijevi i srednji par galijaca zahvaljujući svojem izbačenom položaju. U jakom i preciznom udaru zapalili su tri neprijateljske galije, a nekoliko ih je oštećeno – među njima i *sultana*, zapovjedni brod osmanlijske flote. Takvim učinkovitim djelovanjem turska formacija razbijena je na nekoliko mjesta, no nakon kraćeg sređivanja nastale pomutnje, prvi je nasrnuo egipatski paša Mehmed Šilok, zapovjednik desnog krila s 55 ili 56 galija. Njemu nasuprot stajao je Agostin Barbarigo.

1.1.1. LIJEVO KRILLO

CRES

Od 55 odnosno 53 galije⁵³ Dražićeva je bila osma po redu. Na lijevom boku imala je Mlečanina Francesca Zena i Francesca Mengana, dok su joj s desne strane plovili Augustin Caneval i papina galija s Fabiom Valeriatijem.⁵⁴ No prije zauzimanja svog mjesta, Dražić je s još dvjema galijama sudjelovao u tegljenju jednog galijaca te se nakon toga vratio u poredak.

Izgleda kako se Dražić u bojnoj vrevi dobro snašao, jer mu je sam Venier posvjedočio zarobljavanje jedne osmanlijske galije.⁵⁵ To se vjerojatno dogodilo nakon što je odrezan odred turskih galija koji je pokušao prijeći preko pličina. Dvojica Mlečana, Andrea i Zorzi Barbarigo, nisu bili te sreće i, boreći se, izgubili su živote. Giustinian tvrdi kako je Dražić sve vrijeme operacija i same bitke bio uzor službe. Prema Dražićevu iskazu, španjolski vojnici, ukrcani na galiji, nisu se odlikovali junaštvom.⁵⁶ Na krajnjem dijelu lijevog krila smrtno je ranjen providur Agostino Barbarigo, a Canalova galija sa splitskim veslačima znatno je doprinijela svladavanju Turaka.

KRK

Krčanin Čikuta dobio je 28. mjesto u rasporedu, tako da su mu s lijeve strane bili Mlečanin Bartolomeo Donato i Grk s Krfa, Kristofor Kondokolli.⁵⁷ Uz desni bok

53 I. ŠIŠEVIĆ, "Tok Lepantske bitke", 40. Sva veća neslaganja u brojčanim podacima za kršćanske i osmanlijske eskadre najčešće su posljedica nerazlikovanja vrsta brodova, pa su negdje galijuni ubrajani među galije. U ostalim slučajevima nije se uzimao u obzir sastav Cardonine prethodnice, koja se kasnije uključila u bitku, razdijeljena po eskadrama.

54 Prema Cateni, tu je bio Occaua di Rocadi (tj. Ochoa de Recalde).

55 E. PERIČIĆ, 1974., 93, 94.

56 G. NOVAK, *Mletačka uputstva i izvještaji*, IV, 161, 185.

57 Prema Cateni, tu je bio Zorzi Cornero.

plovile su galije Mlečanina Zorzija Calergija i Nicole Avonala. Iako Čikutu ne nalazimo izrijeком spomenutog u nekom izvješću, iz kasnijih vijesti saznajemo kako je i njegova galija imala velikih gubitaka, što se može objasniti posljedicom prijelaza iz linijskog udara na miješani sukob (tzv. *melée*) na tom dijelu bitke.⁵⁸ Álvaro de Bazán je tu prvi put priskočio u pomoć sa svojom eskadrom te je tako dao znatan doprinos pobjedi u ovom sektoru bitke.⁵⁹

Tursko središte s ukupno 96 galija predvodio je Ali-paša Muezzin-zade.

1.1.2. LIJEVA STRANA CENTRA

HVAR

Galija na kojoj su bili Hvarani zauzela je 8. mjesto u poretku, na lijevoj strani središnje formacije koja je brojala 61, 64 ili 66 galija. Balčić je na lijevom boku imao Mlečanina Zuanu Zena i Vičentinca Giacomu Dressana, a na desnom Mlečanina Pietra Badoara i Bergamljanina Gian Antonija Colleonea. Balčić je nasrnuo na jednu tursku galiju, zakvačio se na nju željeznim kukama te izvršio abordaž na čelu svoje posade. Sučelio mu se turski zapovjednik, ali bezuspješno, jer ga je Balčić posjekao po licu i dokrajčio, a ostatak Turaka izginuo je u sukobu s Hvaranima i drugim vojnicima s galije.⁶⁰ Koliko je bila žestoka borba na tom dijelu, vidimo i po tome što je lijevi susjed Hvarana, G. Dressano, poginuo s većinom posade, a teške gubitke imale su i dalje lijeve galije, unatoč tome što su na njima bili sposobni vojnici. Situaciju je ovdje također spasio dolazak Bazánovih galija.⁶¹

Ali-pašina *sultana* i don Juanova *real*a tolikom su se silinom zaletjele jedna na drugu da je *sultanin* pramac nasjeo na *realu* do njenih trećih klupa.⁶² U tom trenutku počeli su djelovati elitni španjolski *terciosi*, ali ne može se poreći ni hrabrost janjičara u jurišima prema zapovjednom mostu *reale*. Hitajući u pomoć, Venier je hrabrio svoje govoreći: “*Živio sveti Marko! Hrabro sinovi moji, ne gledajte koliko je više*

⁵⁸ E. PERIČIĆ, 1974., 87.

⁵⁹ CDIHE, III., 1843., 222, 223.

⁶⁰ G. NOVAK, “Aleksandar Gazzari”, 72.

⁶¹ Giovan Battista ADRIANI, *Istoria de'suoi tempi*, VII, Prato, 1823., 384.

⁶² Fernando de HERRERA, *Relacion de la guerra de Cipro y sucesos de la batalla naval de Lepanto*, Sevilla, 1572., pretisak u: CDIHE, XXI., Madrid, 1852., 357.

*neprijatelj! Vjerujte u Boga koji je jači od svih njih...*⁶³ Borbi oko dva zapovjedna broda u pravo se vrijeme priključio Bazán sa svojim galijama, a nakon krvavih obostranih juriša kršćani su nadvladali galije turskog zapovjednika, koji je tu izgubio i život. Na poprištu je ostalo oko 700 poginulih na objema stranama.⁶⁴

Na osmanskom desnom krilu bile su 61, 65 ili 93 galije,⁶⁵ a njima je zapovijedao Uluč-Ali, kršćanski otpadnik sa Kalabrije, tadašnji alžirski namjesnik.

1.1.3. DESNO KRILLO

Gian Andrea Doria je trebao zauzeti položaj koji je omogućavao raspoređivanje lijevog krila i središta. No, kako je na suprotnoj strani imao osmanlijsku eskadru koja nije zauzimala borbeni poredak, nego se, ploveći u dvostrukoj brazdi, udaljavala od svojeg središta, morao joj je parirati jednakim pravcem kretanja. Naime, postojala je opasnost da ga Uluč-Ali zaobiđe i udari po boku. Uslijed toga nije dospio ni postaviti galijace ispred svoje formacije. Don Juan je uočio ugrozu proizišlu iz Dorijinog manevra te je poslao upozorbu Doriji neka prekine udaljavanje. U tom trenutku se Uluč-Ali s devet galija svoje eskadre uputio kroz nepokrivenu prazninu u pravcu desnog boka kršćanske sredine, a veći dio njegove eskadre privlačio je na se Dorijine snage.⁶⁶ Međutim, i kod kršćanskog desnog krila dogodilo se izdvajanje 17 galija te njihovo skretanje na desno, kako bi se vratile i pokrile prazni prostor. Među njima su bili Rabljani i Trogirani te još devet Mlečana, a od ostalih dvije papine, dvije sicilske, jedna savojska i jedna malteška galija.⁶⁷ U ovom slučaju nije sasvim jasno jesu li taj manevar zapovjednici započeli spontano ili im ga je netko zapovijedio. Osim njih, izgleda da je šest galija, na čelu s *bastardom* pod zapovjedništvom Lorenza da Torrea, također napustilo svoje položaje u formaciji.⁶⁸

Manevar Uluč-Alija bio je uspješan pa su njegove najbolje galije u nezadrživom naletu udarile s boka po desnoj strani središnje eskadre, gdje je bila *capitana* Malteškog

⁶³ Bez imena, "Religione e patria, o gl'Italiani in Levante e a Lepanto", *La civiltà cattolica*, 14/III., Roma, 1889., 63.

⁶⁴ F. HERRERA, *Relacion de la guerra*, 363; G. B. ADRIANI, *Istoria de'suoi tempi*, 382.

⁶⁵ U zadnjem broju radi se o 61 galiji i 32 galijuna.

⁶⁶ Ignacio BAUER LANDAUER, *Don Francisco de Benavides – cuatralvo de las galeras de España*, Madrid, 1921., 350.

⁶⁷ B. SERENO, *Commentari della guerra*, 200, 201; "Religione e patria", 1889., 182.

⁶⁸ G. CATENA, *Vita del gloriosissimo papa*, 197; I. BAUER LANDAUER, *Don Francisco de Benavides*, 350.

reda. Tu je situacija bila više nego kritična i u jednom trenutku izgledalo je da pobjeda odlazi na tursku stranu. Onda se konačno pojavio Juan de Cardona sa svojim izvidničkim odredom, a naposljetku je došao i svuda nazočni Bazán. Kad je Uluč-Ali uvidio nadmoć kršćana, na vrijeme se izvukao noseći osvojenu maltešku zastavu.

RAB

Od 50, 51 ili 53 galije desnog krila, Dominis je bio dvanaesti. Uz lijevi bok imao je Giacomina da Mezza s Krete i Krfljanina Karhiopulosa, a na desnoj strani su plovili naš Cipiko i Mlečanin Pasqualigo. Po izvješćima, osobito onom Diedovom, izgleda kako su Dominis i Cipiko, kao i ostali, bili napadnuti također s boka, ili s krme.⁶⁹ Dakle, za vrijeme dok je Dominis s ostalima bio u postupku okretanja, Osmanlije su iskoristile povoljan trenutak te su ga napale abordažom. U žestokom sukobu Dominis je izgubio velik dio posade i ukrcanih vojnika,⁷⁰ a na susjednim galijama također su vođene nemilosrdne borbe.

TROGIR

Kao Dominisov susjed u crti, Cipiko je bio trinaesti. Na lijevom boku bile su galije Mlečana Marca Foscarinija i Antonija Pasqualiga, a na desnom galije Rabljanina Ivana Dominisa i Grka Stelija Karhiopulosa. Trogirani su također bili u postupku okretanja na desno kada su na njih nasrnule Uluč-Alijeve galije. Unatoč bezizlaznosti, Alviz Cipiko se sa svojom posadom, galijotima i vojnicima nije predavao, pa je zato platio skupu cijenu. On sam navodi: “... *tog sretnog dana borio sam se svojom galijom protiv šest neprijateljskih lađa. Našao sam se među 150 mrtvih svojih mornara i 13 živih, sa sedam teških rana.*” Među preživjelima bio je i Frane Andreis. Čudno je da Cipiko ne navodi i vojnike koji su bili ukrcani na svakoj, pa i na njegovoj galiji, ali možda je tomu razlog isticanje doprinosa njegovih Trogirana i Kaštelana u bitci. No, u jednom izvješću stoji kako je Cipiko bio zarobljen, a njegovu galiju, kao i onu Pietra Bue iz drugog dijela eskadre, Turci su počeli vući u pravcu Lepanta.⁷¹ U pravo vrijeme stigle su u pomoć galije središta, kao i Bazán, te su spasili već tegljene brodove s malobrojn timer preživjelima. O žestini sukoba govori i činjenica što su na

⁶⁹ G. DIEDO, *La battaglia di Lepanto*, 170.

⁷⁰ G. NOVAK, *Mletačka uputstva i izvještaji*, IV, 75.

⁷¹ Johann Wilhelm NEUMAYR VON RAMSLA, *Bellum Cypricum oder Beschreibung des Krieges, welchen im Jahr Christi 1570. 71. und 72. der Großtürck Selim wider die Venetianer wegen des Königreichs Cypren geführt*, Leipzig, 1621., 327; B. SERENO, *Commentari della guerra*, 203.

tom mjestu poginula trojica mletačkih suprakomita: B. Soranzo, A. Calergi i G. de Mezzo. Stoga nije čudno da se kasnije pronio glas da je Cipiko poginuo, o čemu piše i providur Querini.⁷² On je ipak preživio teške rane te se vratio u Trogir.

KOTOR

Kao 42. u poretku, galija Kotoranina Bizantija na lijevoj strani je imala Đenovljanina Giulija Centuriona i Krfljanina Petra Bua, a zdesna su bili Vičentinac Ludovico da Porto i papina galija Pandolfa Strozija. Koterska galija se nalazila bliže Dorijinom položaju, ali joj to nije koristilo. Dapače, na taj dio oslabljene i dezorganizirane eskadre navalili su Uluč-Alijevi gusari. Udar je bio strašan jer su na pojedine kršćanske galije jurišale po dvije ili tri protivničke veslarice. U takvom odnosu snaga Kotorani su svi izginuli, uključujući i Jeronima Bizantija.⁷³ Kao što smo već rekli, stvar je na desnom krilu spasio Álvaro de Bazán kad je hitro prispio s pričuvom i razbio taj dio Uluč-Alijeve eskadre.

1.1.4. DJELATNA PRIČUVA

ŠIBENIK

Šibenčanin Lučić je, kao 22. u eskadri pričuve od 30 ili 31 galije, dobio za lijeve susjede Mlečane Zuana Battistu Benedettija i Pietra Badoara, a desno od njega plovili su Jorge Cochín i Mlečanin Daniel Tron. Galije kojima je zapovijedao Bazán, odigrale su presudnu ulogu stvarajući svugdje kvalitetnu prevagu nad osmanlijskim brodovima. No, u takvim brzim i silovitim djelovanjima palo je dosta žrtava, a među njima i Lučićev drugi susjed, Benedetti.

Od viših zapovjednika i suprakomita poginuli su (nisu poredani po rasporedu u formacijama): providur Agostin Barbarigo, Benetto Soranzo, Marin Contarini, Girolamo Contarini, Marcantonio Lando, Antonio Pasqualigo, Andrea Barbarigo, Catarin Malipiero, Zuan Loredan, Vincenzo Querini, Francesco Bon, Girolamo Venier, Giacomo de Mezzo, Zorzi Barbarigo, Zuan Battista Benedetti, Pietro Bu(ff)o, Jeronim Bizanti, Giacomo Dressano.⁷⁴ Na kršćanskoj strani poginulo je ukupno 7656 osoba, od toga iz mletačke flote 4836 sudionika bitke, a među njima 2272 galijota.

⁷² *Lettera del clarissimo proveditor*, 1571.?, (bez oznake stranica).

⁷³ S. MIJUŠKOVIĆ, 1963., 103, 104.

⁷⁴ G. NOVAK, *Mletačka uputstva i izvještaji*, IV, 72 – 73; E. PERIČIĆ, 1974., 99.

Drugi navode brojke koje se neznatno razlikuju, ali je činjenica da su doslovno svi smrtno stradali galijoti bili na mletačkim galijama. Osmanlija je poginulo oko 40 000, a oslobođeno je i otprilike 10 000 okovanih kršćanskih robova sa galija. Među njima je bilo mnogo onih koje su Turci zarobili nekoliko mjeseci ranije u Ulcinju i Baru.⁷⁵ Venier je zapovijedio galiji Onofrija Giustiniana da otplovi prema Veneciji i prenese sretnu vijest o pobjedi. Doplovivši 18. listopada do Zadra, nije svraćala, nego je samo dojavila građanstvu ishod bitke. Nešto kasnije, 27. listopada, Zuan Battista Contarini je na putu prema metropoli uplovio u Split, gdje je također izvijestio tamošnje građanstvo. Vjerojatno je upravo on prenio netočnu vijest o Cipikovoj smrti.⁷⁶ Što je bilo s ostalim zapovjednicima iz hrvatskih gradova? Rabljanin Dominis tek nakon sedam godina pomorske službe izmolio je od Veniera dopuštenje da se vrati u svoj grad, a kako sam ističe, posada mu nije bila u punom broju.⁷⁷ Ubrzo nakon bitke kršćanski saveznici su se razišli, a Mlečani su bezuspješno pokušali nekoliko samostalnih akcija.

Mnogo je pisano o najzaslužnijima za pobjedu katoličkog kršćanstva na čelu s papom Pijem V. Ne ulazeći u opće i pojedinačne analize država sudionica, neposredno nakon bitke vladalo je mišljenje kako je hladnokrvni nastup Álvara de Bazána bio presudan.⁷⁸ Teško da se može nadmašiti Cervantesa, koji je za nj napisao: “... ratni gromovnik, otac vojnički, sretni i nikada pobijedeni kapetan don Alvaro...”⁷⁹ Mnogo kasnije Francuz de la Gravière zastupao je mišljenje kako se bez don Juana i bez španjolskih vojnika ne bi dobila Lepantska bitka.⁸⁰

No, prepirke oko broja podanika ili plaćenika neke krune, tijare ili kape još od 19. stoljeća pretvorile su se u ‘borbe’ oko nacionalne pripadnosti. Sasvim začuđujuće

⁷⁵ F. HERRERA, *Relacion de la guerra*, 370; *Vollkommne, warhaffte vnnd gründtliche beschreibung der Christlichen Armada außfart erlangten herrlichen Victori wider den Erbfeind Christlichen nammens, alles deß nechst verschinen 71. Jars verloffnen*, Dillingen, 1572. (bez oznake str.); Molin navodi za Mlečane 4856 mrtvih. Vidi: S. MAGGIO, *Francesco da Molino*, 171.

⁷⁶ *Zeittungen Von dem Grossen Christen Sieg auff dem Jonischen oder Ausonischen Meer wider den Türcken...*, Nürnberg, 1571., (bez oznake str.); Vicko SOLITRO, *Povijesni dokumenti o Istri i Dalmaciji*, Split, 1989., 154, 168.

⁷⁷ G. NOVAK, *Mletačka uputstva i izvještaji*, IV, 75.

⁷⁸ F. HERRERA, *Relacion de la guerra*, 373; B. SERENO, *Commentari della guerra*, 206.

⁷⁹ Miguel de CERVANTES SAAVEDRA, *Bistri vitez don Quijote od Manche I.*, prev. Iso Velikanović – Josip Tabak, Zagreb, 2004., 293. Izvorno: “... aquel rayo de la guerra, por el padre de los soldados, por aquel venturoso y jamas vencido capitan Don Alvaro...”

⁸⁰ I. BAUER LANDAUER, *Don Francisco de Benavides*, 108.

izgleda popis sudionika ako ga gledamo, primjerice, iz katalonskog kuta jer mnoga španjolska (u stvari: kastilizirana) imena dobiju drugačiji oblik. Sličan će dojam dobiti i inozemni, osobito talijanski čitatelj, kad vidi hrvatsku varijantu imena s popisa zapovjednika galija.⁸¹

Isto tako, u klasičnoj historiografiji naglasak je stavljan gotovo isključivo na metropole, pa su male sredine sa svojim proporcionalno golemim žrtvama ostajale zanemarene i u drugom planu. Samo istraživači sa smislom za pojedinosti znaju za posade galija iz malog hrvatskog Krka, Trogira ili Kotora. Njima, s obzirom na hrvatske relacije, valja pridodati mornare i galijote iz, primjerice, katalonskog Vinaròsa, lombardskog Cologna ili kalabreškog Bovalina.⁸²

1.2. DJELOVANJE ZAPOVJEDNIKA

U raščlambi djelovanja zapovjednika pojedinih eskadri valja razabrati predvidive posljedice tvrdoglavosti, nesposobnosti, proračunatosti i kukavištva, od onih koje su bile nametnute naslijeđenim datostima te nepredvidivim i nemilosrdnim razvojem zbivanja tijekom bitke. Svakako je najbolji primjer stanje plovila. Već su Španjolci znali da je dobar dio mletačkih galija bio prilično star; neke i do pedeset godina.⁸³ Za to se Veniera ne može okrivljavati budući da je dobio ono čime je Arsenal raspolagao. Isto tako, spomenuta opremljenost naoružanjem ovisila je o volji države da to financira, a štedljivost Mletačke Republike bila je poslovična. K tomu, vrhunac njene gospodarske moći davno je prošao. No, neoprostive su neke Venierove odluke koje su vjerojatno proizišle iz osobne povrijeđenosti što njemu, sedamdesetpetogodišnjaku, zapovijeda jedan dvadesetčetverogodišnjak. Možda je jednostavno bio zastario u poimanju taktike pomorskog boja budući da su na Lepantu prevagu donijeli pješaci i svekoliko vatreno oružje. Možda je ipak ozlojeđenost bila potaknuta time što je Venecija, kao izravna žrtva rata, izgubila vodeći položaj. Nepobitna je činjenica kako su sve španjolske galije – dakle, pirinejske, napuljske i sicilijanske, kao i one sjevernotalijanskih gradova – imale ukrcane brojne kontingente vojnika arkebuzira.

⁸¹ August BOVER, "Conflict and Culture in the Mediterranean: Catalonia and the Battle of Lepanto (1571)", *Mediterranean world*, 17, Tokyo, 2004., 67.

⁸² Katalonci su bili na galiji *La Determinada*; Lombardani na *San Alessandru*.

⁸³ I. A. A. THOMPSON, "Las galeras en la politica militar española en el Mediterraneo durante el siglo XVI", *Manuscrits – revista d'història moderna*, 24, Barcelona, 2006., 106.

Na primjer, samo pripadnika redovitih kumpanija na pet galija Napulja bilo je 753; na četirima drugima bilo je 636 vojnika, a na četirima Negronovima njih 580.⁸⁴ Možemo pretpostaviti kako je protiv ukrcanja ‘tuđih’ vojnika bio cijeli vrh mletačke flote, no to Veniera ne opravdava jer je on već u prvim susretima s don Juanom i njegovim savjetničkim stožerom bahato izjavio kako se na mletačkim galijama bore i galijoti.⁸⁵ Stanje je bilo takvo da Canalove galije nisu imale vojnika kad su 27. rujna došle u Krf, a ostale su imale višestruko slabije vojne odrede.⁸⁶ Takvi malobrojni borbeni sastavi nisu mogli braniti mletačke galije ni u dvoboju – jedna na jednu, budući da su osmanlijski brodovi bili upravo krcati, osim janjičarima, svim drugim vrstama vojnika i običnim, ali okorjelim gusarima. Tako je bilo u svim eskadrama flote Ali-paše pa nisu slučajno gotovo svi poginuli suprakomiti bili iz mletačkog kontingenta, kao i većina opustošenih galija. Uzaludna je bila izvanredna hrabrost i žilavost hrvatskih posada. Alžirski gusari su skupo platili osvajanje trogirске i kotorske galije, ali manjak uvježbanih puškara na njihovim palubama pokazao se fatalnim. Prvi krivac bio je Sebastian Venier. Jedan nepristrani Mlečanin priznao je kako su na *reali* bili odlični španjolski strijelci,⁸⁷ a galijoti, pa makar pušteni, nisu mogli nadoknaditi kvalitetu.

Prihvatljivo je Venierovo priznanje kako nije znao što se zbiva na desnom krilu zato što je bio predaleko. No, tim više je čudno da je odlučio pomoći don Juanu tek kad se pojavio Bazán, a upravo tom prilikom poginula su dva mletačka suprakomita iz sastava zaštitnice – Malipiero i Loredan. Ne bi bio nevjerojatan zaključak kako se radilo o proračunatom čekanju na don Juanovu pogibiju.⁸⁸

Dorijino odvajanje i uslijed toga nastali raspad poretka njegove eskadre izazivao je srdžbu već nakon bitke, a velika većina pisaca spočitavala mu je naivnost, dok kod Parute nalazimo ocjenu “... *kako se Doria ponašao više kao gusar, nego kao (pomorski) kapetan...*”⁸⁹ Upravo činjenica kako se u nekim sektorima znalo dogoditi da na jednu kršćansku galiju nasrnu dva, tri i četiri, a na Cipika i šest protivničkih brodova, govori o velikim razmacima između galija što su Uluč-Alijevi gusari znali vješto

⁸⁴ CDIHE, III., 1843., 204 – 214; C. ROSELL, *Historia del combate naval*, 84 – 86.

⁸⁵ G. NOVAK, *Mletačka uputstva i izvještaji*, IV, 66.

⁸⁶ F. HERRERA, *Relacion de la guerra*, 329.

⁸⁷ G. DIEDO, *La battaglia di Lepanto*, 33, 35.

⁸⁸ G. NOVAK, *Mletačka uputstva i izvještaji*, IV, 73; E. PERIČIĆ, 1974., 76, 77.

⁸⁹ Paolo PARUTA, “Dell’historia vinetiana”, *Degl’istorici delle cose veneziane*, IV, Venezia, 1718., 256, 257.

iskoristiti. Najviše od svega izazivalo je sumnju to što je Doria sa svoje *capitane* dao skinuti veliku kristalnu kuglu – njen prepoznatljiv simbol, pa tako nije privukao na sebe osmanlijske galije. Povrh svega, Doria se s galijom sklonio pod okrilje jednog od zaostalih galijaca, pa je tako zbog zastrašujućeg učinka njegovih topova spriječen svaki pokušaj osmanlijskog napada.⁹⁰ Što se iza svega krije? Doria se u jednome razlikovao od svih zapovjednika. On je svoju eskadru iznajmio španjolskom kralju, što je inače bila dugogodišnja praksa đenovskih pomoraca, a svi drugi zapovjednici kontingenata ili su bili u državnoj službi, ili, kao Colonna, zapovjednici čiji je položaj izravno ovisio o učinku. Doria se ponašao kao plaćenik koji nije htio izgubiti sredstva za zaradu. Uostalom, on u spisima svoje galije imenuje kao *robba*.⁹¹ Dakle, par mjeseci prije bitke dogovorio je prodaju svojih galija Filipu II., no kad je saznao da kralj namjerava neke galije preprodati jednom Grimaldiju, obustavio je poslove bojeći se za svoj status u Genovi, jer bi Grimaldi naglo ojačali. U završnom ugovoru iz 1574. uvjetovao je davanje galija obitelji Centurione (s kojom je bio srođen).⁹² Zbog tih i takvih špekulacija štedio je svoje brodove u bitci, a drugi Đenovljani su, ne svojom voljom, došli pod udar Osmanlija koji su iskoristili dezorganiziranost desnog krila. Dakle, za stradanje galijskih posada iz hrvatskih gradova drugi je krivac beskrupulozni Gian Andrea Doria.

Glede doprinosa Juana de Cardone, on je prije bitke dobio zapovijed da pronade zaštićeno sidrište. Iako mu se ne može poreći odlučnost u boju, njegov zakašnjeli dolazak olakšao je probijanje Uluč-Alija i udar njegovih galija u desni bok središta.⁹³

Osim općenite nadmoći u vatrenom oružju, primijećeno je kako su turski topovi bili previše podignuti pa su prilikom ispaljivanja kugle prebacivale kršćanske brodove.⁹⁴ Time je gotovo sasvim izostao brišući udar po kršćanskim galijama i njihovim posadama. Dobar dio brodova Svete lige (papinska eskadra i neke druge galije) odrezao je rila, pa je elevacija topova bila manja te su imali bolji vatreni učinak po Osmanlijama.⁹⁵

⁹⁰ G. DIEDO, *La battaglia di Lepanto*, 33, 34.

⁹¹ Luca Lo BASSO, "Gli asentisti del re. L'esercizio privato della guerra nelle strategie economiche dei Genovesi (1528 – 1716)", *Mediterraneo in armi (sec. XV-XVIII)*, II, a cura di R. Cancila, *Quaderna di Mediterranea*, 4, Palermo, 2007., 399 – 403.

⁹² L. Lo BASSO, "Gli asentisti del re", 416.

⁹³ A. BOVER, "Conflict and Culture", 67.

⁹⁴ G. DIEDO, *La battaglia di Lepanto*, 31.

⁹⁵ Giuseppe Buonsiglio COSTANZO, *Prima parte dell'istoria Siciliana*, Venezia, 1604., 587.

Goleme su žrtve u veslačima podnijeli hrvatski krajevi, no kad vidimo kako je prošao opljačkani, ali nezaposjednuti Hvar, ili pak opljačkani, demografski uništeni i zaposjednuti Bar i Ulcinj, sasvim je jasno kako bi prošli ostali hrvatski gradovi da je ishod bitke bio suprotan.⁹⁶ Stoga i nije bitno tko je najzaslužniji od veselila jer su svi dali svoj doprinos. I spomenuti Cervantes ističe kako je za sve to bio *la felicísima jornada* – presretan dan.⁹⁷ Zadraniinu Šimi Budiniću bilo je pak jasno kako je pobjeda kod Lepanta omogućila “... *da nas bude bil na kopnu i vodi...*”⁹⁸

2. O IMENIMA “HRVATSKIH” GALIJA

Općenito (a pritom mislim na europsku historiografsku razinu), u imenima galija vlada prava zbrka. Tome su jednim dijelom doprinijeli i suvremeni popisivači, odnosno prepisivači, a zabunu su dodatno proširili kasniji znanstvenici i drugi proučavatelji zbog nedovoljne upućenosti u načine imenovanja pojedinih brodova. Iako su službene popise nezavisno radili Španjolci i Mlečani, nadvladao je utjecaj posljednjih, tj. Talijana, budući da su oni tiskali ukupno najveći broj djela o bitci, pa su ih, kao lako dostupne, u navođenju slijedili autori iz trećih naroda. Španjolski popisi ili su ostali u arhivima ili su gotovo isključivo rabljeni od strane iberskih autora. Prvi hrvatski prijevodi imali su za uzor G. Catenu, što ćemo potkrijepiti u daljem obrazlaganju. Tek nakon Novakovog objavljivanja Venierova izvornoga izvješća, došlo je do manjih, nebitnih promjena u saznanjima o imenima galija. Vojnović je 1925. godine, pozivajući se na spomenutog Catenu, objavio imena galija iz hrvatskih gradova, kao i njihovo podrijetlo.⁹⁹ Bacotich je nešto kasnije utro put vjerovanju kako su pulene iz predvorja Cipikove palače izvorne figure s galija iz Lepantske bitke.¹⁰⁰ U neprekinutom slijedu svi kasniji pisci, kako oni sa znanstvenim aspiracijama, tako i drugi koji su svoja djela namijenili širokom krugu znatiželjnika, preuzimali su Vojnovića i Bacoticha. Dugogodišnja inercija dovela je do toga da iz uobičajene perspektive takve postavke izgledaju neoborive. Ili, kako je Ivan Lovrić

⁹⁶ Grga NOVAK, “Ratovi i bitke na Jadranskom moru”, *Pomorski zbornik*, 1, Zagreb, 1962., 196.

⁹⁷ M. CERVANTES SAAVEDRA, *Bistri vitez don Quijote*, 323. Cervantes se borio na galiji *La Marquesa* koja se nalazila u formaciji blizu trogirске, kotorske i rapske galije.

⁹⁸ J. RAVLIĆ, “Bitka kod Lepanta”, 234.

⁹⁹ L. VOJNOVIĆ, “Dalmacija u pomorskom boju”, 312.

¹⁰⁰ Arnolfo BACOTICH, “La Veglia di Traù”, *Archivio storico per la Dalmazia*, XVIII/XIII, Roma, 1935., 576., 584.

rekao: “*Zablude pojedinih odličnih pisaca znadu više puta obladati duhovima velikog broja ljudi, da su potrebni vjekovi, a ne godine, da se iskorijene.*”¹⁰¹ No, nakon uvida u nekoliko radova može se kazati kako je sve nastalo na krivim shvaćanjima. Naime, iz tamo navedenih izvornika jasno je kako galije nisu imale imena u današnjem smislu, tj. imena nisu bila ispisana ni urezana, odnosno brod nije bio pismeno označen na bilo koji drugi način. Golema većina galija iz svih država sudionika bila je označena po nekom liku ili likovnoj kompoziciji postavljenoj na krmi. Kod Herrere nalazimo kako je malteška *capitana* “... *bila poznata po slici Presvete Majke Božje koju je nosila na feralu.*”¹⁰² U Muttinelijevom popisu kao ime jedne galije doslovno stoji: “*Una croce dipinta con due arbori*” (Slika križa s dva drveta)¹⁰³ – a to zacijelo nije ime galije. No, to nije izuzetak, nego gotovo pravilo! U don Juanovom popisu za većinu galija doslovno stoji *por insignia*, što potvrđuje da nema govora o imenu u klasičnom smislu. Soranzo također kaže kako zastavu treba postaviti iznad znaka na krmi.¹⁰⁴ Jedini natpisi na brodovima bili su neka gesla i latinske izreke. Tako je na raskošnoj *reali*, između ostaloga, pisalo: *Festina lente* (Žuri polako),¹⁰⁵ a na galiji L. Moceniga isticao se moto: *Pro patria ardentius semper* (Za domovinu uvijek vatreniji).¹⁰⁶

Kako su mogle nastati razlike u popisima? Nema sumnje kako je don Juan, tj. njegov stožer, vrlo točno znao brojno stanje galija, a za španjolske je znao i njihove oznake. Opise oznaka galija ostalih eskadri dobio je najkasnije 17. rujna prigodom uručenja zastava, što je provela jedna fregata.¹⁰⁷ Vjerojatno je neki pisar (možda i de Soto) dobio zadaću da zabilježi sve razlikovne značajke brodova kako bi don Juan mogao raspoznavati i nadzirati njihovo kretanje. Kako je mjesto zapovjednika galije pri krmi, fregata (sa zapisničarom) prolazila je pokraj stražnjeg dijela broda i brodskih likova koje je ovaj mogao dobro raspoznati. Uostalom, ovo je u skladu sa svim pomno planiranim i provedenim don Juanovim potezima. Za razliku od njega, Sebastian Venier nije podrobno zabilježio ni mletačke galije.

¹⁰¹ Ivan LOVRIC, *Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa*, Zagreb, 1948., 5.

¹⁰² F. HERRERA, *Relacion de la guerra*, 368.

¹⁰³ Fabio MUTINELLI, *Annali urbani di Venezia – secolo decimosesto*, Venezia, 1838., 133.

¹⁰⁴ Vidi npr. J. FERNANDEZ, *Memoria histórico-crítica*, 16, 23, 27 itd.; A. SORANZO, *Relazione della battaglia*, 10.

¹⁰⁵ Juan de MAL LARA, *Descripcion de la galera real del Sermo. Sr. D. Juan de Austria, Obras del maestro Juan de Malara I*, Sevilla, 1876., 32.

¹⁰⁶ J. FERNANDEZ, *Memoria histórico-crítica*, 18. U tijeku sam izrade potpunog popisa galija, što će biti zasebno objavljeno.

¹⁰⁷ A. SORANZO, *Relazione della battaglia*, 10.

Naposljetku, španjolski popisi, kao i oni što su nastali na temelju njih, služe se opširnim opisima likova kao razlikovnih značajki galija. Mletački, tj. talijanski popisi mnogo su sažetiji i uistinu podsjećaju na imena.

Ostatak galija je imenovan po službenoj zapovjednoj namjeni, odnosno prema statusu osobe s najvišom dužnošću na njoj. Ti nazivi su sljedeći: *reala* – veća i raskošnije građena galija zapovjednika cijele flote (mogla je biti samo jedna), *capitana* – nešto skromnija galija zapovjednika jednog kontingenta – eskadre (moglo ih je biti više), *patrona* – galija većih dimenzija, često u pratnji zapovjednih galija. Ovdje ne ćemo ulaziti u konstrukcijske razlike galije *fanal* koja je, naposljetku, bila samo varijanta tog mediteranskog kapitalnog ratnog broda, zato što te razlike nisu imale utjecaja na imenovanja, osobito ne galija iz hrvatskih gradova. One su, naime, sve od reda bile galije *sotile* – brzoplovke.

Dakle, u slučaju tzv. trogirске galije, kao uzorku koji vrijedi za sve ostale galije iz hrvatskih gradova, stanje je sljedeće. U dosadašnjoj literaturi nalazimo kako je Trogiru bila dodijeljena galija imenom “La Donna” (žena). Iz popisa je vidljivo kako bi takvo neodređeno ime doprinijelo zabuni u zapovijedanju budući da je bilo previše galija koje bi mogle imati “ime” “La Donna” ili “Muger” (španjolski: žena). U sljedećem koraku u navedenim popisima valjalo je pronaći i odabrati najopširniji opis, koji bi onda postao “ime” galije. Za ovu galiju to su dva španjolska popisa koji donose opis: *Žena sa zmijom u ruci*.¹⁰⁸ Od izuzetne koristi pri rješavanju ovog problema bio je jedan njemački zapis po kojem je ime trogirске galije bilo “La Cleopatra”.¹⁰⁹ Slijedom toga proučili smo i usporedili renesansnu ikonografiju jedne od najslavnijih antičkih ličnosti – Kleopatre, zadnje vladarice Egipta. U 15. i 16. stoljeću nalazimo kako je bila vrlo popularan prizor njenog samoubojstva, a što je za nas značajno, ona ga je počinila uz pomoć zmije otrovnice. Zbog toga se Kleopatra prikazuje sa zmijom u ruci.¹¹⁰ S obzirom na drvenu figuru žene koja je postojala do prije četrdesetak godina u Trogiru, a za koju se vjerovalo da se nalazila na Cipikovoj galiji, stupanj oštećenja je prevelik da bismo prema fotografiji u njoj nedvojbeno prepoznali Kleopatru.¹¹¹ Fisković navodi kako je figura imala ogrlicu, a nazirao se i

¹⁰⁸ C. ROSELL, *Historia del combate naval*, 199; H. TORRES Y AGUILERA, *Chronica, y Recopilacion*, 49v.

¹⁰⁹ *Vollkommne, warhafft vnnnd gründtliche beschreibung*, 1572. (bez oznake str.).

¹¹⁰ James HALL, *Rječnik tema i simbola u umjetnosti*, prev. Marko Grčić, Zagreb, 1991., 160, 161; Sabine POESCHEL, *Handbuch der Ikonographie – Sakrale und profane Themen der bildenden Kunst*, Darmstadt, 2007., 376. – 379.

¹¹¹ A. BACOTICH, “La Veglia di Traù”, 576, 584.

dio kotača, te je stoga prepoznaje kao lik Fortune. Pritom točno zaključuje kako je figura premalena za pulenu.¹¹² Ako pogledamo figure s vjerne replike don Juanove *reale*, posebice personifikacije nazvane: *La Prudencia*, *La Templanza*, *La Fortaleza* i *La Justicia* (Razboritost, Umjerenost, Jakost i Pravednost), nameće se zaključak kako su otprilike istih proporcija kao i Cipikova figura. Naposlijetku, šipka na kojoj je bila figura te prikaz galijâ s jedne freske nedvojbeno govori kako je Cipikova Kleopatra bila postavljena na vrhu krmenog pokrova. (sl. 1).¹¹³

Krčka galija imala je kao oznaku *Uskrslog Krista sa zastavom*.¹¹⁴ Prikaz Krista sa zastavom je uobičajen od 14. stoljeća u prizoru uskrsnuća. No, osim tog najvažnijeg kršćanskog događaja, na ovaj način se simbolizirala i opća pobjeda nad zlom.¹¹⁵

Oznaka creske galije bila je *Sveti Nikola s palmom u desnoj ruci, a u lijevoj kruna*.¹¹⁶ Sveti Nikola je zaštitnik pomoraca i putnika i tu je poruka jasna. Međutim, palma i kruna u njegovim rukama izazivaju sumnju u zapisničarevo uočavanje. Iako palma općenito označava pobjedu, kruna i ovaj svetac sasvim su izvan uobičajenih ikonografskih kompozicija. Nije li moguća popisivačeva zabuna, tj. zamjena sv. Nikole sa sv. Ludovikom Biskupom?¹¹⁷ Ploveći 1575. godine s Kolanom Dražićem na onoj istoj galiji iz Lepantske bitke, mletački sindik A. Giustinian nigdje je nije nazvao "Sv. Nikola", nego po mletačkom običaju jednostavno *creska galija*.¹¹⁸

Galija iz Raba nosila je za oznaku *Sveti Ivan s križem*.¹¹⁹ Prikaz sv. Ivana Krstitelja s križem uobičajen je u likovnoj umjetnosti renesanse.¹²⁰

Šibenska galija imala je za oznaku *Sveti Juraj na konju*.¹²¹ Predstavljanje sv. Jurja na konju je tradicija koja seže u križarsko razdoblje i ostala je vrlo popularna do naših

112 Ljubo KARAMAN, *Umjetnost u Dalmaciji, XV. i XVI. vijek*, Zagreb, 1933., 125; Cvito FISKOVIĆ, "Duknovićeva vrata Cipikove plače u Trogiru", *Peristol*, 10-11, Zagreb, 1968., 57.

113 Sylvene EDOUARD, "Argo, la galera real de don Juan de Austria en Lepanto", *Revista de patrimonio nacional*, XLIV/172, Madrid, 2007., 5, 12 – 15.

114 C. ROSELL, *Historia del combate naval*, 196; F. MUTINELLI, *Annali urbani di Venezia*, 134.

115 *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, ur. Anđelko Badurina, Zagreb, 1990., 577, 578, 589.

116 J. FERNANDEZ, *Memoria histórico-crítica*, 22.

117 *Leksikon ikonografije*, 1990., 388, 426, 427, 447. Sv. Ludovik Biskup se prikazuje sa žezlom i krunom.

118 G. NOVAK, *Mletačka uputstva i izvještaji*, IV, 161, 185.

119 F. MUTINELLI, *Annali urbani di Venezia*, 133; *Volkommne, warhaffte vnnd gründtliche beschreibung*, 1572. (bez oznake str.); H. TORRES Y AGUILERA, *Chronica, y Recopilacion*, 49v.

120 *Leksikon ikonografije*, 1990., 281, 282.

121 F. MUTINELLI, *Annali urbani di Venezia*, 138; H. TORRES Y AGUILERA, *Chronica, y Recopilacion*, 52r.

dana. U tom prizoru nedostaje samo zmaj kojega svetac probada kopljem ili siječe mačem.¹²² I ovdje je jasna poruka pobjede nad zlom.

Na hvarskoj brzoplovki oznaka je bio *Sveti Jeronim*.¹²³ Vjerojatno je lik bio dovoljno prepoznatljiv u jednom od dvaju uobičajenih prikaza; ili kao učitelj Crkve u kardinalskoj odori, ili kao isposnik u pratnji lava.¹²⁴

Galiju iz najvećeg grada u Boki, Kotoru, krasio je *Sveti Tripun s gradom u ruci*.¹²⁵ Ovaj svetac postao je gradski zaštitnik početkom IX. stoljeća i njemu je posvećena katedrala. U ovom trenutku možemo samo nagađati je li svetčev prikaz na Bizantijskoj galiji bio manje ili više sličan uobičajenim likovnim kompozicijama koje postoje i danas u Kotoru. Međutim, sigurno je kako su Kotorani prenijeli sliku s prve galije, koja je stradala u brodolomu, na novu, koja je teško oštećena u bitci. Naime, slika svetca s gradom u ruci je izvorno kotorski motiv.¹²⁶

Kako se vidi, sve galije – osim trogirске – imale su neki od kršćanskih likova, a – s izuzetkom Cresa – i prikaz je bio ikonografski uobičajen. U ovoj fazi istraživanja može se pretpostaviti kako su hrvatski suprakomiti sami birali sliku ili lik po kojem je bila označena njihova galija, a tome u prilog ide primjer kotorske galije. Jedini odudara Cipiko i za sada ostaje dvojba je li uopće imao neku sliku ili je zbog nekog razloga prije zapisivanja ostao bez nje.

Glede figure pijevca vlada mišljenje kako se radi o poleni s osmanlijske galije potopljene od strane Cipika i njegove posade. No, prije nekakve stilske analize valja se prisjetiti kako je gotovo sva trogirska posada bila pobijena te se oni malobrojni izranjavani, ali preživjeli pomorci i vojnici nisu imali kad brinuti o pribavljanju dijelova protivničkih brodova. Možda su oni prethodno i potopili osmanlijsku galiju, ali svjedočanstva govore kako je Cipiko sa svojim bio nakratko uzet u tegalj kao zarobljenik. Naposljetku, ako je polena doista iz bitke kod Lepanta, mogla je kao uspomena biti uzeta s bilo koje druge galije. Naime, jedna mletačka galija imala je također kao znak pijevca *por insignia un gallo*.¹²⁷ Postoji i podatak kako je Maturino Romegassio, jedan od vojnih časnika s galije Marcantonija Colonne zapovijedio

¹²² *Leksikon ikonografije*, 1990., 308, 309.

¹²³ Svi popisi. Vidi npr. C. ROSELL, *Historia del combate naval*, 197.

¹²⁴ *Leksikon ikonografije*, 1990., 297, 298.

¹²⁵ F. MUTINELLI, *Annali urbani di Venezia*, 136.

¹²⁶ Nikola JAKŠIĆ, “Sakralno zlatarstvo Kotoru u razvijenom srednjem vijeku”, *Zagovori svetom Tripunu – Blago Kotorske biskupije*, Zagreb, 2009., 152, 153.

¹²⁷ J. FERNANDEZ, *Memoria histórico-crítica*, 23.

uklanjanje pramčanih rila s galija kako bi topništvo moglo učinkovitije djelovati po protivničkim galijama. Na taj način skinute su i polene, pa bi trogirski pijevac mogao biti polena upravo s Cipikove galije.¹²⁸

Na dva mjesta (vidi tablice!) nalazimo opise figura koje uistinu podsjećaju na polene. U prvom slučaju za šibensku galiju nalazimo oznaku *Pozlaćena riba i krijesta od perja*, a u drugom je na kotorskoj zabilježen znak *Crni pozlaćeni orao*. To jako podsjeća na hvarsku polenu zmaja, odnosno “zviri”. Samo da pripomenemo kako je na *reali* polena bio Neptun s trozubom na dupinu. (sl. 2).¹²⁹

2.1. PODATCI IZ POPISA

U niže navedenim tablicama uporabljeni su podatci iz sljedećih popisa: Rosell, napisan 1571.;¹³⁰ Novak, pronašao u Archivio di Stato di Venezia, nastao 1572.;¹³¹ Fernandez, pronašao u Archivio general de Simancas, 1571.;¹³² Mutinelli, pronašao u Biblioteci Marciani u Veneciji, tiskao 1571. poznati kartograf Giovanni Francesco Camotio;¹³³ Contarini, tiskan 1572.;¹³⁴ (bez imena autora) Religione;¹³⁵ neimenovani Nijemac, preveden “iz talijanskog” i tiskan 1572.;¹³⁶ Torres, “kompilacija” tiskana 1579.;¹³⁷ Catena, tiskan 1586.;¹³⁸ Neumayr, tiskan 1621. godine.¹³⁹

128 G. B. COSTANZO, *Prima parte dell'istoria*, 587.

129 J. MAL LARA, *Descripcion de la galera*, 144 – 149; S. EDOUARD, “Argo, la galera real”, 16.

130 C. ROSELL, *Historia del combate naval*, 167 – 170, 195 – 200.

131 G. NOVAK, *Mletačka uputstva i izvještaji*, IV, 67 – 69.

132 J. FERNANDEZ, *Memoria histórico-crítica*, 14 – 29.

133 F. MUTINELLI, *Annali urbani di Venezia*, 132 – 138.

134 G. P. CONTARINI, *Historia delle cose successe*, 37r – 40r.

135 “Religione e patria”, 54 – 59.

136 *Vollkommne, warhaffte vnnd gründtliche beschreibung*, 1572.

137 H. TORRES Y AGUILERA, *Chronica, y Recopilacion*, 49r – 52v.

138 G. CATENA, *Vita del gloriosissimo papa*, 319 – 325.

139 J. W. NEUMAYR VON RAMSLA, Leipzig, 1621.

Tablica Ia

GALJE – IZVORNIK					
GRAD	ROSELL	NOVAK	FERNANDEZ	MUTINELLI	CONTARINI
<i>Krk</i>	Cristo resucitado con una bandera, de Vegia	samo ime suprakomita	Cristo resucitado	Un Cristo resucitado con una bandera	Christo resucitado da Vegia
<i>Cres</i>	San Nicolás, de Querso	samo ime suprakomita	Santo Nicolás con la palma en la mano diestra, y en la siniestra una corona	San Nicolò con la corona	San Nicolò da Cherso
<i>Rab</i>	San Juan, de Arbe	samo ime suprakomita		San Giovanni con la croce	San Giouanni d' Arbe
<i>Šibenik</i>	San Jorge, veneciana	samo ime suprakomita	Un pex dorado y un penacho de pluma	San Giorgio a cavallo	San Giorgio da Sebenico
<i>Trogir</i>	Una muger con una serpiente, veneciana	samo ime suprakomita		Una donna con un mazzo di sierpe in mano	La Donna da Trau
<i>Hvar</i>	San Jerónimo, de Lesina	samo ime suprakomita		San Girolamo	San Girolamo da Lesina
<i>Kotor</i>	San Trifon, de Cátaro	samo ime suprakomita		San Trifone con una città in mano	San Trifone da Cataro

GALIJE – IZVORNIK				
GRAD	RELIGIONE	NIJEMCI	TORRES	CATENA
<i>Krk</i>	Christo risuscitato da Vegia	Maddalena mit einer Palma in der hand, Venedisch	Vn Christo con vna bandera, Veneciana	Christo risuscitato da Vegia
<i>Cres</i>	San Nicolò da Gherso	Sant Niclas mit einer Kron in der hand, Venedisch	S. Nicolas con vna corona en la mano	San Nicolò da Gherso
<i>Rab</i>	San Giovanni	Sant Ioan mit dem Creutz	S. Iuan con la Cruz en la mano, Veneciana	San Giovanni d' Arbe
<i>Šibenik</i>	San Giorgio da Sebenico	Der Ritter Sant Georg	S. George a cavallo	San Giorgio da Sabenico
<i>Trogir</i>	La Donna da Trau	La Cleopatra, Venedisch	Vna Muger con vna Serpiente, Veneciana	La Donna da Trau
<i>Hvar</i>	San Girolamo da Lesina	Sant Jeronimus, Venedisch	S. Geronymo por insignia	San Girolamo da Lesina
<i>Kotor</i>	San Trifone* da Cataro	Der schwarz vergult Adler, auch Venedisch	S. Triphon de Venecia	San Trifone da Cataro

Tablica Ib

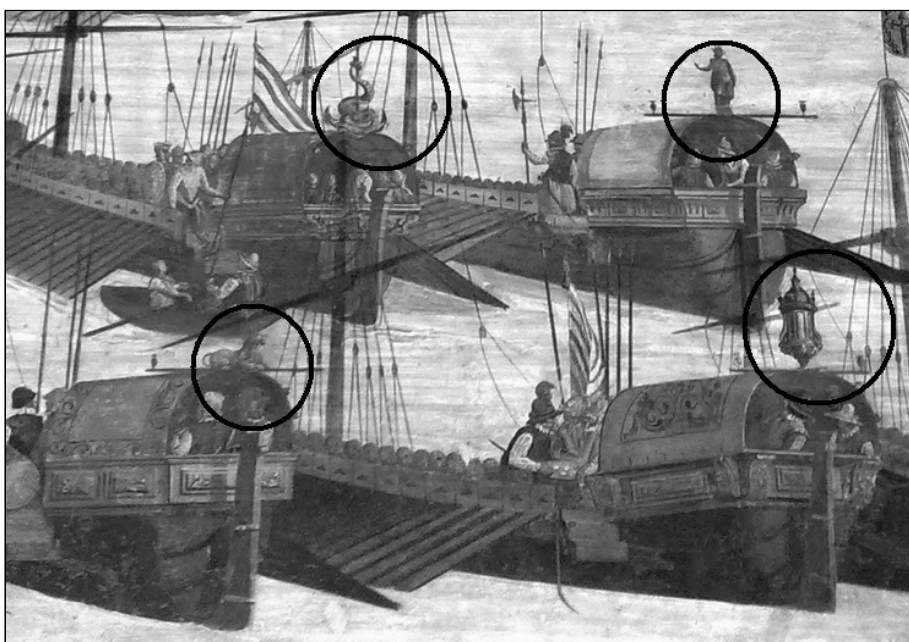
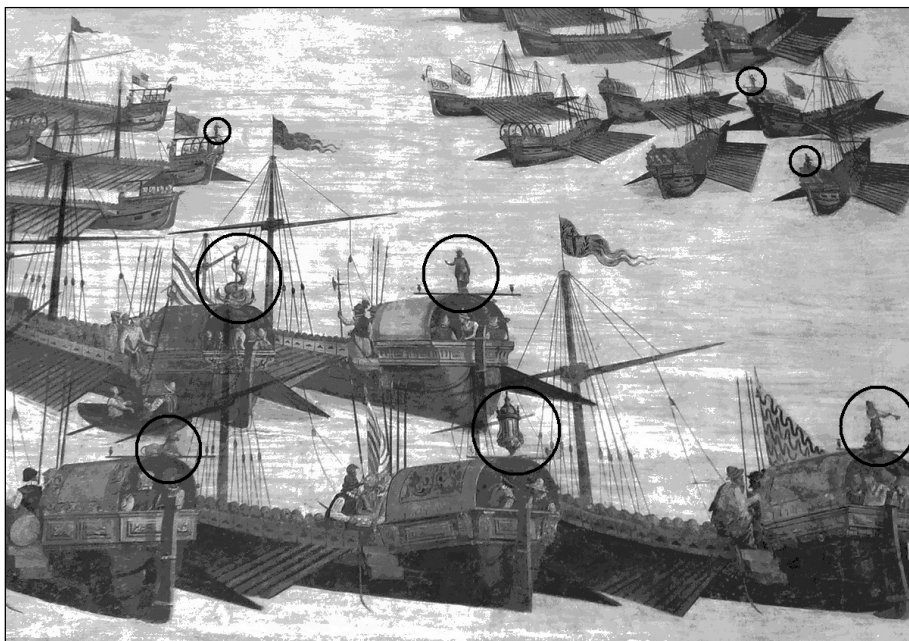
GALIJE – PRIJEVOD					
GRAD	ROSELL	NOVAK	FERNANDEZ	MUTINELLI	CONTARINI
<i>Krk</i>	Uskrsli Krist sa zastavom, iz Krka	samo ime suprakomita	Uskrsli Krist	<i>Uskrsli Krist sa zastavom</i>	Uskrsli Krist, iz Krka
<i>Cres</i>	Sveti Nikola, iz Cresa	samo ime suprakomita	<i>Sveti Nikola s palmom u desnoj ruci, a u lijevoj kruna</i>	Sveti Nikola s krunom	Sveti Nikola, iz Cresa
<i>Rab</i>	Sveti Ivan, iz Raba	samo ime suprakomita		<i>Sveti Ivan s križem</i>	Sveti Ivan, iz Raba
<i>Šibenik</i>	Sveti Juraj, mletačka	samo ime suprakomita	Riba pozlačena i krijesta od perja	<i>Sveti Juraj na konju</i>	Sveti Juraj, iz Šibenika
<i>Trogir</i>	Žena s jednom zmijom, mletačka	samo ime suprakomita		Žena sa snopom zmija u ruci	Žena, iz Trogira
<i>Hvar</i>	Sveti Jeronim, iz Hvara	samo ime suprakomita		Sveti Jeronim	Sveti Jeronim, iz Hvara
<i>Kotor</i>	Sveti Tripun, iz Kotora	samo ime suprakomita		<i>Sveti Tripun, s gradom u ruci</i>	Sveti Tripun, iz Kotora

GALIJE – PRIJEVOD				
GRAD	RELIGIONE	NIJEMCI	TORRES	CATENA
<i>Krk</i>	Uskrsli Krist, iz Krka	Magdalena s palmom u ruci, mletačka	Krist sa zastavom	Uskrsli Krist, iz Krka
<i>Cres</i>	Sveti Nikola, iz Cresa	Sveti Nikola s krunom u ruci, mletačka	Sveti Nikola s krunom u ruci	Sveti Nikola, iz Cresa
<i>Rab</i>	Sveti Ivan	<i>Sveti Ivan s križem</i>	<i>Sveti Ivan s križem</i>	Sveti Ivan, iz Raba
<i>Šibenik</i>	Sveti Juraj iz Šibenika	Vitez sveti Juraj	<i>Sveti Juraj na konju</i>	Sveti Juraj iz Šibenika
<i>Trogir</i>	Žena, iz Trogira	Kleopatra, mletačka	<i>Žena sa zmijom u ruci, mletačka</i>	Žena, iz Trogira
<i>Hvar</i>	Sveti Jeronim, iz Hvara	Sveti Jeronim, mletačka	Sveti Jeronim za znak	Sveti Jeronim, iz Hvara
<i>Kotor</i>	Sveti Tripun, iz Kotora	Crni pozlaćeni orao, mletačka	Sveti Tripun iz Mletaka	Sveti Tripun, iz Kotora

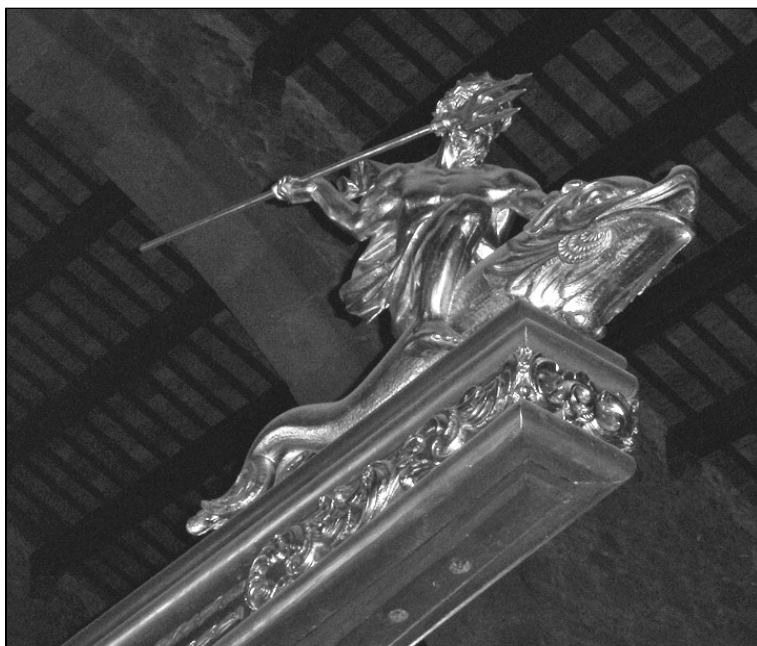
Tablica II

IMENA SUPRAKOMITA					
HRVATSKI	ROSELL	NOVAK	FERNANDEZ	MUTINELLI	CONTARINI
<i>Ludovik Čikuta</i>	Ludovico Cicuta	Lodouico Cicuta	Ludovico Cicuta	Ludovico Cicuta	Lodouico Cicuta
<i>Kolan Dražić</i>	Colane Drascio	Colane Drasio	Colane Edrasio de Venecia	Colane Drazzo	Colane Drascio
<i>Ivan Dominis</i>	Juan de Dominis	Z. de Dominis	–	Gio. de Dominis	Gio. de Dominis
<i>Kristofor Lučić</i>	Cristóbal Lucich	Christoforo Lucich	Cristofaro Cuzich de Sebencano de Venecia	Cristoforo Lucich	Christofolo Lucich
<i>Alviz Cipiko</i>	Luis Cipico	Aluise Cipico	–	Alvise Cipice da Trau	Luigi Cipico
<i>Ivan Balčić</i>	Juan Balzi	Z. Balci	–	Gioan Balzi da Lesina	Gio. Balzi
<i>Jeronim Bizanti</i>	Jerónimo Bisante	Hieronimo Bisanti da Catharo	–	Girolamo Bisante da Cattaro	Girolamo Bisante

IMENA SUPRAKOMITA					
HRVATSKI	RELIGIONE	NIJEMCI	TORRES	CATENA	NEUMAYR
<i>Ludovik Čikuta</i>	Ludovico Cicuta	Ludouico Ciuita	Ludouico Ciuita	Lodouico Cicuta	Ludovicus Cicuta
<i>Kolan Dražić</i>	Colane Brascio	Colonna Braccio	Colona Drazo	Colane Drascio	Colanes Drasius
<i>Ivan Dominis</i>	Gio. de Dominis	Giouan di Domenico	Iuan Dominis	Gio. de Dominis	Iohannes de Dominis
<i>Kristofor Lučić</i>	Christoforo Lucich	Christofano Lucche	Christoual Luqui	Christophoro Lucich	Christophoru s Lucichus
<i>Alviz Cipiko</i>	Luigi Cipico	Luis Ciprio	Luys Cipico	Luigi Cipico	Ludovicus Cipicus
<i>Ivan Balčić</i>	Gio. Balzi	Giouan Balio	Iuan Balco	Gio. Balzi	Iohannes Balzius
<i>Jeronim Bizanti</i>	Girolamo Bisante	Hieronimo Grisante	Hieronymo Brisante	Girolamo Bisante	Hieronymus Bycanteus

Sl. 1a-b. Prikaz galija s figurama i feralom (fanal) na krmi (detalj freske: Cesare Arbasia – Batalla naval, iz Palacio del marques de Santa Cruz, Viso del Marques)

Sl. 2a-b. Prikaz pulene sa pramca (rila) *reale* don Juana de Austria
(Museu maritim de Barcelona)

Krešimir Kužić

“ON THAT HAPPY DAY...” –
MARKING THE 440TH ANNIVERSARY OF THE BATTLE OF LEPANTO

Summary

In the first part of the paper, the author refers to the works of Croatian contemporaries tackling the topic of the Battle of Lepanto. In the second part, the reason for gathering the fleet of the Holy League, its tactics and the state of individual squadrons prior to leaving Messina are presented. In the follow-up, the impact of individual galleys from Croatian communes and the events during the battle itself are reconstructed; further, the merits of chief commanders are reassessed. The final part brings the correction of the markings (names) under which the galleys from Croatian towns had fought.

Keywords: military history, the Battle of Lepanto, the Holy League, galleys of Croatian communes, 1571.